

UDK [27-78-46+27-789.32] (73)“1913/1914”(091)

314.15(73=163.42)“191”

<https://doi.org/10.53745/ccp.46.89.8>

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 8. svibnja 2021.

Prihvaćeno za objavljivanje: 27. kolovoza 2021.

DRUŠTVO SV. RAFAELA – PRVI POKUŠAJ ORGANIZIRANJA PASTORALNOG RADA ZA HRVATSKO ISELJENIŠTVO

Daniel PATAFTA

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Vlaška 38, 10 000 Zagreb

d.patafta@yahoo.com

Društvo sv. Rafaela osnovao je 1913. godine zagrebački nadbiskup Antun Bauer s ciljem da se organizira pastoralni rad s hrvatskim iseljenicima u Sjedinjenim Američkim Državama. To društvo osnovano je u vrijeme masovnog ekonomskog iseljavanja iz hrvatskih zemalja i organizirano po uzoru na istoimena takva društva koja su postojala u europskim državama za njihove emigrante. Organizacija Društva sv. Rafaela prvi je pokušaj organizirane brige i pastoralne skrbi za hrvatsko iseljeničtvo. Nadbiskup Bauer povjerio je organizaciju Društva franjevcima Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Vodeća osoba u radu i organizaciji Društva bio je franjevac o. Ivan Franković, tajnik Društva. Aktivno djelovanje Društva sv. Rafaela bilo je kratko: osnovano je 1913. godine da bi izbijanjem Prvoga svjetskog rata njegov rad prestao i nije se više obnovio. U članku su prikazane okolnosti u kojima je Društvo osnovano, poticaji za njegovo osnivanje i njegovo kratkotrajno aktivno djelovanje. Članak se temelji na sačuvanom arhivskom gradivu Društva sv. Rafaela, koje je najvećim dijelom stvorio, sabrao i sačuvao o. Ivan Franković.

KLJUČNE RIJEČI: *Društvo sv. Rafaela, nadbiskup Antun Bauer, o. Rafael Rodić, o. Ivan Franković, hrvatsko iseljeničtvo, pastoralna skrb, Sjedinjene Američke Države.*

Uvod

Društvo sv. Rafaela za hrvatske iseljenike osnovano je po uzoru na istoimeno njemačko društvo St. Raphael-Verein, koje je u Sjedinjenim Američkim Državama djelovalo pod nazivom St. Raphael's Society. Godine 1871. njemački laik, poduzetnik Peter Paul Cahensly (1838. – 1923.) iz Limburga osnovao je *Udruženje za zaštitu katoličkih emigranata*, koje je trebalo pomagati njemačkim katolicima koji su odlazili u prekomorske zemlje, osobito

u Sjedinjene Američke Države i Kanadu. Cahensly je pitanje problema katoličkih emigranata otvorio već 1865. godine na katoličkom saboru u Trieru, gdje je naglasio kako katolici trebaju pomoći u »spašavanju tisuća i milijuna ugroženih emigranata«¹. Društvo sv. Rafaela / St. Raphael-Verein osnovano je 1871. na Katoličkom danu (Katholikentag) u Mainzu. Prvim predsjednikom imenovan je princ Karl zu Isenburg-Birstein (1838. – 1899.), ujak cara Franje Josipa I., a papinsko priznanje Društvo je dobilo već 1878. godine.² Papa Lav XIII. koji je 1878. podijelio službeno papinsko priznanje Društvu sv. Rafaela, bio je prvi papa koji je počeo sustavno izdavati dokumente o brizi za katoličke iseljenike u prekomorskim zemljama.³ Za zaštitnika Društva uzet je sv. Rafael Arkandeo, zaštitnik putnika i selilaca, čije je ime stavljeno i u naziv Društva.

Društvo je djelovalo s ciljem poboljšanja uvjeta za njemačke iseljenike, kojima je nastojalo pružiti nepristrane savjete o zemlji u koju se iseljavaju kako bi ih zaštitili od manipulacija iseljeničkih agenata. Tako je Društvo sv. Rafaela kupovalo iseljenicima karte za brodove i brinulo o radnim uvjetima u zemljama u koje odlaze. Osiguravalo je stalnu pastoralnu skrb za njemačke katoličke iseljenike, a ponekad su iseljenike pratili i sami agenti Društva kako bi im pomogli u snalaženju u novoj sredini i zaštitili ih od iskorištavanja i mogućih manipulacija lokalnih vlasti i iseljeničkih agencija. Vrlo brzo Društvo je proširilo svoju djelatnost na njemačke katoličke mornare na stranim brodovima i talijanske useljenike u Njemačkoj.⁴ U razdoblju prije Prvoga svjetskog rata glavnim direktorom Društva sv. Rafaela u Njemačkoj postao je Lorenz Werthmann (1858. – 1921.), katolički svećenik i socijalni radnik, kasniji predsjednik njemačkog Caritasa. Werthmann je otvoreno podupirao kolonijalnu politiku Njemačkog Carstva jer je u njoj vidio priliku za misionarski rad među poganima.⁵ Nakon dolaska nacista na vlast i donošenja rasnih zakona Društvo sv. Rafaela pomagalo je njemačkim Židovima koji su prešli na katoličanstvo da napuste Njemačku, ali i krivotvorilo krsne listove za Židove koji nisu prešli na katoličku vjeru kako bi im pomogli da napuste nacističku Njemačku. Zbog te svoje djelatnosti tajna državna policija zabranila je 1941. godine rad Društva i raspustila ga. Društvo sv. Rafaela u Njemačkoj ponovno je obnovljeno 1946. godine.⁶

Osim pomaganja Nijemcima koji su se iseljavali u prekomorske zemlje, cilj društva bio je očuvati vjerski i nacionalni identitet iseljenih Nijemaca, tako da je krajem 19. stoljeća

¹ Manfred HERMANN, *Weltweiter Dienst am Menschen unterwegs. Auswandererberatung und Auswandererfürsorge durch das Raphaels-Werk 1871 – 2011*, Friedberg, 2011., str. 11–12; *Godišnji izvještaj društva Sv. Rafaela za hrvatske iseljenike – 1913. – 1914.*, Zagreb, 1914., str. 13–17.

² Usp. *Godišnji izvještaj društva Sv. Rafaela za hrvatske iseljenike – 1913. – 1914.*, str. 17–18; M. HERMANN, *Weltweiter Dienst am Menschen unterwegs*, str. 16; Markus HOLZWEBER, *Der österreichische »St. Raphael-Verein« zum Schutze der Auswanderer. Katholisches Engagement für Emigranten Habsburgermonarchie in der »Alten« und »Neuen« Welt (1880–1918)*, Saarbrücken, 2009., str. 23–26.

³ Usp. LEO P. P. XIII, »Quam aerumnosa. Epistola Sanctissimi D. N. Leonis XIII ad Archiepiscopos et Episcopos Americae: Quibus commendat cives Italos inopia illuc migrantes«, *Acta Sanctae Sedis*, god. 21, Romae, 1888., str. 258–260.

⁴ Usp. M. HERMANN, *Weltweiter Dienst am Menschen unterwegs*, str. 27–39; M. HOLZWEBER, *Der österreichische »St. Raphael-Verein« zum Schutze der Auswanderer*, str. 33–39.

⁵ Usp. M. HERMANN, *Weltweiter Dienst am Menschen unterwegs*, str. 67–68.

⁶ Usp. M. HERMANN, *Weltweiter Dienst am Menschen unterwegs*, str. 99–104; M. HOLZWEBER, *Der österreichische »St. Raphael-Verein« zum Schutze der Auswanderer*, str. 77–79.

često bilo kritizirano da je izrazito nacionalističko.⁷ Njemačko društvo sv. Rafaela osnovalo je do 1914. godine svoje podružnice u svim većim europskim lukama, lukama Sjeverne i Južne Amerike i u Africi. U Sjedinjenim Američkim Državama otišlo se i dalje, tako je 1883. godine osnovano prvo sestrinsko društvo u Newarku, radi lakše koordinacije rada Društva među njemačkim katolicima u SAD-u.⁸ Zahvaljujući radu Društva 1914. godine u Njemačkoj je donesen zakon o zaštiti emigranata koji na brodovima napuštaju njemačke luke.⁹

Veliki migracijski tijekovi u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća iz europskih katoličkih zemalja ili zemalja s većim brojem katolika, potaknuli su i druge europske narode da za svoje emigrante osnuju nacionalna Društva sv. Rafaela. Tako je za austrijske Nijemce osnovano Društvo sv. Rafaela 1889. godine,¹⁰ a zatim ga osnivaju i drugi narodi: Belgijanci, Španjolci, Talijani, Rusini, Slovenci, Česi, Slovaci, Hrvati i Poljaci.¹¹ Uglavnom dominantno katolički narodi. U *Godišnjem izvještaju društva iz 1914. godine* ukratko se navode veliki uspjesi Društva u poboljšanju položaja katoličkih emigranata: »Od onda priznaje svaki njem. katol. sastanak važnost ovoga društva, koje je radilo sve većim uspjehom. U lukama istupiše povjerenici i sakupljahu oko sebe iseljenike. Zakonodavce kao i moćna parobrodarska društva uspješno je upozoravalo na premnoga putnička pomanjkanja. [...] Parobrodarska društva počela su bolje paziti na čovječje dostojanstvo, jer se i za siromašnije useljenike uređivala bolja i pristojnija mjesta na brodovima. [...] Rad društva bio je sve intenzivniji. Već u domovini uzima ono iseljenike pod zaštitu. U lukama štiti ga od materijalne štete. Još intenzivnije i uspješnije radi ono u vjerskom pogledu: do na brodove prati svoje šticićenika, dajući im prilike, da se ispovjedu, da prisustvuju službi Božjoj i t. d.; ono ih prati na samome putu, dajući im i na brodu prilike, da slušaju sv. misu i riječ Božju. Sjev. njem. Lloyd u Bremenu na molbu njemačkog Rafaelovog društva, načinio je misne kovčuge (Messkoffer), u kojima se nalazi sve potrebno za uređenje oltara i za sv. misu [...]«.¹²

Papa Pio X. izdaje prvi motuproprij pod naslovom »De Catholicorum in exteras regiones emigratione, Cum omnes Catholicos« 15. kolovoza 1912. godine, čime započinje sustavnu brigu Katoličke crkve za iseljenike.¹³ Pio X. izdao je tijekom svoga pontifikata nekoliko pisama koja se odnose na pastoralnu skrb o pojedinim narodima koji su se iselili

⁷ Usp. M. HERMANNNS, *Weltweiter Dienst am Menschen unterwegs*, str. 71.

⁸ Colman J. BARRY, *The Catholic Church and German Americans*, Cambridge, 2011., str. 66–69.

⁹ Usp. M. HERMANNNS, *Weltweiter Dienst am Menschen unterwegs*, str. 81; Colman J. BARRY, *The Catholic Church and German Americans*, str. 111.

¹⁰ Arhiv Hrvatske franjevačke provincije Zagreb (dalje: AHFPZ), fond: *Društvo sv. Rafaela*, Brošura »Statuten des Österreichischen St. Raphael – Vereines« od 11. X. 1906.

¹¹ Usp. *Godišnji izvještaj društva Sv. Rafaela za hrvatske iseljenike – 1913. – 1914.*, str. 17; M. HERMANNNS, *Weltweiter Dienst am Menschen unterwegs*, str. 81–82; M. HOLZWEBER, *Der österreichische »St. Raphael-Verein« zum Schutze der Auswanderer*, str. 100–103; M. HERMANNNS, *Weltweiter Dienst am Menschen unterwegs*, str. 81; Colman J. BARRY, *The Catholic Church and German Americans*, 122–123; Edward C. STIBILLI, »The Italian St. Raphael Society«, *U.S. Catholic Historian*, god. 6, br. 4, Washington, 1987., str. 301–314; Andrej VOVKO, »The myth of America and the Society of St. Raphael«, *Slovene Studies*, god. 13, br. 1, Washington, 1992., str. 107–110.

¹² *Godišnji izvještaj društva Sv. Rafaela za hrvatske iseljenike – 1913. – 1914.*, str. 16.

¹³ PIUS X., »De Catholicorum in exteras regiones emigratione, Cum omnes Catholicos«, *Acta Apostolicae Sedis*, god. 4, Romae, 1912., str. 526.

u prekomorske zemlje,¹⁴ dok ovim motuproprijem određuje Svetoj konzistorijalnoj kongregaciji osnivanje stalnog *Ureda za duhovnu skrb katoličkih iseljenika* sa svrhom »da istražuje i da se brine za sve ono što je potrebno za spas duša i za poboljšanje životnih prilika iseljenika latinskog obreda«¹⁵.

Crkva u Hrvata početkom 20. stoljeća postala je svjesna problema velikog broja iseljenika, osobito u SAD, o kojima su do tada brigu vodili pojedini hrvatski svećenici bez krovne organizacije koja bi ih povezivala s Crkvom i episkopatom u domovini. Riječ je uglavnom bila o svećenicima ili redovnicima koji su poslani na molbu pojedinih hrvatskih zajednica u Sjedinjenim Američkim Državama kako bi organizirali vjerski život za iseljene Hrvate katolike.¹⁶

1. Poticaji za osnivanje Društva sv. Rafaela za hrvatske iseljenike

Tijekom prve polovice 19. stoljeća Sjedinjene Američke Države postale su prostor povećanog useljavanja europskog stanovništva. U razdoblju od 1850. do 1913. godine iz Europe je iselilo više od 40 milijuna stanovnika na prostore Sjeverne i Južne Amerike, od čega više od 1/3 u Sjedinjene Američke Države. U početnom razdoblju emigranti su dolazili iz zemalja sjeverozapadne Europe, Ujedinjenog Kraljevstva i skandinavskih zemalja, da bi krajem 19. stoljeća masovno počeli pristizati emigranti iz srednje i istočne Europe, Italije, Španjolske, Portugala, Austro-Ugarske i Ruskog Carstva, napose iz njegovih zapadnih dijelova koji su danas u sastavu Poljske.¹⁷ Riječ je o uglavnom katoličkom stanovništvu srednje i istočne Europe, od kojih su najbrojniji useljenici u SAD bili Talijani, oko 4 milijuna, zatim stanovništvo s područja Austro-Ugarske, oko 3,6 milijuna i poljskih dijelova Ruskog Carstva, oko 3 milijuna.¹⁸

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća iseljavanje s prostora hrvatskih zemalja bilo je dio velike migracije u prekomorske zemlje, ponajprije u Sjevernu i Južnu Ameriku, Južnu Afriku, Australiju i Novi Zeland. Najbrojnije skupine odlazile su u Sjedinjene Države, gdje su pojedine hrvatske zajednice postojale još u prvoj polovici 19. stoljeća, kao u Louisiani,

¹⁴ Usp. PIUS X, »Litterae Apostolicae, Ad R. P. D. Patritium Fergo Mac Evay, Archiepiscopum Torontinum: laudatur associatio pro diffusione Ecclesiae Catholicae Toronti in Dominio Canadensis constituta ditaturque indulgentiis«, *Acta Apostolicae Sedis*, god. 2, Romae, 1910., str. 536–540 (9. VI. 1910.); PIUS X, »De Italis ad esterna emigrantibus, iam pridem«, *Acta Apostolicae Sedis*, god. 6, Romae, 1914., str. 174–175 (19. III. 1914.); PIUS X, »Litterae Apostolicae, Venerabilibus fratribus Victori Mihalyi de Apsia, Archiepiscopo Fogarasiensi et Albae Iuliae, atque Episcopis suffraganeis ecclesiasticae provinciae ritus Graeci-Rumeni, De Ecclesia Sslni Salvatoris ad vicum Delle Coppelle rumeno Episcopatuui concedenda, Universi Episcopatus«, *Acta Apostolicae Sedis*, god. 6, Romae, 1914., str. 222–223 (31. III. 1914.).

¹⁵ PIUS X, »De Catholicorum in exteris regiones emigratione, Cum omnes Catholicos«, str. 526.

¹⁶ Usp. »Skrb Katoličke Crkve za iseljenike«, *Katolička Crkva i Hrvati izvan domovine* (ur. Vladimir STANKOVIĆ), Zagreb, 1980., str. 35–36; Ljubomir ANTIĆ, *Hrvati i Amerika*, Zagreb, 1992., str. 176–185; Tomislav MARKIĆ, »Pastoralna skrb za hrvatske iseljenike«, *Crkva u svijetu*, god. 55, br. 3, Zagreb, 2020., 496–499.

¹⁷ Usp. Anica ČUKA – Vera GRAOVAC MATASSI – Ante BLAĆE, »Emigration from Dalmatia (Croatia) to the United States from 1892 to 1924 – Analysis of the Ellis Island Database«, *Društvena istraživanja*, god. 29, br. 1, Zagreb, 2020., str. 52.

¹⁸ Usp. A. ČUKA – V. GRAOVAC MATASSI – A. BLAĆE, »Emigration from Dalmatia (Croatia) to the United States from 1892 to 1924 – Analysis of the Ellis Island Database«, str. 52–53.

Alabami i delti Mississippija, Kaliforniji, a od 80-ih godina i u Chicagu i Pittsburghu. Rana emigracija u SAD bila je iz različitih dijelova današnje Hrvatske. U južnim državama i Kaliforniji naseljavali su se stanovnici iz Dalmacije, otoka i sjevernog Jadrana, baveći se uglavnom brodogradnjom, ribarstvom i vinogradarstvom. Dok su velike industrijske centre naselili Hrvati pretežito iz Zagreba, Jaske i Karlovca, zaposleni kao radnici u teškoj industriji.¹⁹ Prva masovna iseljavanja iz Hrvatske započela su 90-ih godina 19. stoljeća iz Dalmacije, nakon pojave peronospore i potpisivanja »Vinske klauzule« između Austro-Ugarske i Kraljevine Italije, kojima je uništeno dalmatinsko vinogradarstvo niskim carinama na uvoz talijanskog vina.²⁰ Gospodarski uzroci bili su osnovni razlog masovnog iseljavanja iz hrvatskih zemalja do Prvoga svjetskog rata. Agrarna prenapućenost dovela je do porasta broja seljačkog stanovništva na malo obradivog zemljišta u središnjoj Hrvatskoj i Primorju, prezaduženost seljaka i raspad kućnih zadruga potakli su masovnije iseljavanje iz Slavonije početkom 20. stoljeća. Odlaskom prvih skupina emigranata započelo je tzv. lančano iseljavanje, koje Lupis Vukić opisuje ovako: »Primjer očev potiče sina, susjedov susjeda: ograničeni broj onih koji u svijetu uspiju, vabi bezbroj drugih, koji se niti ne osvrću na mnogo veći broj onih, koji propadoše.«²¹

Iseljavanje u Kanadu krenulo je nešto kasnije, početkom 20. stoljeća. Prve hrvatske kolonije osnovane su u pokrajini British Columbia na pacifičkoj obali, a 1907. veća skupina iselila je iz mjesta Lovinac u Lici u pokrajinu Saskatchewan. Hrvatski radnici iz pensilvanijskih čeličana sele u Ontario, ribari iz države Washington u British Columbiu, a tragači za zlatom u Klondike.²² U tom razdoblju manje skupine odlaze u Južnu Ameriku, uglavnom u Čile, Australiju i Novi Zeland. Pred početak Prvoga svjetskog rata u SAD iselilo se oko 600 000 Hrvata, u Kanadu oko 20 000, u države Južne Amerike oko 250 000, a na prostore Australije, Novog Zelanda i Južne Afrike oko 7000.²³

U *Godišnjem izvještaju društva Sv. Rafaela za hrvatske iseljenike* opisano je loše stanje hrvatske emigracije i velik gubitak koji ona predstavlja za domovinu: »Ako se uvaži, da veliki postotak naših ljudi u Americi pogine u raznim industrijskim poslovima, na željeznicama, u ugljenicima, rudokopima i t. d. i tuberkulozi, zadobivenoj kod tih radnji, a još veći dio da se ne vraća u domovinu, onda mora svakomu biti jasno, kakva nas budućnost čeka, ako pustimo emigraciju, da ide putem, kojim je dosada udarila.«²⁴

¹⁹ Usp. Josip MAROHNIC, *Popis Hrvata u Americi*, Allegheny, 1902., str. 3–5; Većeslav HOLJEVAC, *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, 1967., str. 33–40; Ivan ČIZMIĆ, »Prve veze iseljenika iz Hrvatske s Amerikom«, *Migracijske teme*, god. 1, br. 2, Zagreb, 1985., str. 97–105; Ivan ČIZMIĆ, »Iseljavanje iz Hrvatske u Ameriku kao dio europskih migracijskih tijekova«, *Društvena istraživanja*, god. 7, br. 1–2 (33–34), Zagreb, 1998., str. 127–146; Lj. ANTIĆ, *Hrvati i Amerika*, str. 95–103.

²⁰ Usp. Ivan Frano LUPIS-VUKIĆ, *O iseljavanju našeg naroda i o Americi*, Zadar, 1910., str. 2–3; A. ČUKA, V. GRAOVAC MATASSI, A. BLAČE, »Emigration from Dalmatia (Croatia) to the United States from 1892 to 1924 – Analysis of the Ellis Island Database«, str. 54–55.

²¹ Ivan Frano LUPIS-VUKIĆ, *Naše iseljeničko pitanje*, Split, 1913., str. 12.

²² Usp. Ante TRESIĆ PAVIČIĆ, *Preko Atlantika do Pacifika*, Zagreb, 1907., str. 109–110.

²³ Usp. *Statistički godišnjak Kraljevskog zemaljskog statističkog ureda Kraljevine Hrvatske i Slavonije*, sv. II (1906. – 1910.), Zagreb, 1917., str. 77–91; *Godišnji izvještaj društva Sv. Rafaela za hrvatske iseljenike – 1913. – 1914.*, str. 11–14; V. HOLJEVAC, *Hrvati izvan domovine*, str. 21; Lj. ANTIĆ, *Hrvati i Amerika*, str. 95–118; A. ČUKA, V. GRAOVAC MATASSI, A. BLAČE, »Emigration from Dalmatia (Croatia) to the United States from 1892 to 1924 – Analysis of the Ellis Island Database«, str. 66–68.

²⁴ *Godišnji izvještaj društva Sv. Rafaela za hrvatske iseljenike – 1913. – 1914.*, str. 5.

Izuzev teških radnih uvjeta i velikih gubitaka u ljudstvu koje su hrvatske zemlje pretrpjele krajem 19. i početkom 20. stoljeća, poticaji za osnivanje Društva sv. Rafaela za hrvatske iseljenike došli su i od strane Svete Stolice. Sveta konzistorijalna kongregacija izdala je 4. listopada 1911. godine dekret upućen hrvatskim biskupima nazvan *Decretum de clericis in Americam profecturis, ad omnes Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae et Hercegovinae Ordinarios, Neminem latet*.²⁵ Tim dekretom kongregacija je proširila prava koja je 1903. godine dala talijanskim svećenicima u dekretu *Clericos peregrinos* na svećenike iz svih europskih zemalja koji dolaze u Ameriku,²⁶ odnosno pravo da osnivaju nacionalne misijske crkve i centre.

Pastoralna briga za hrvatske iseljenike do početka 20. stoljeća bila je prepuštena inicijativama pojedinih biskupa, koji su uglavnom na molbe nekih hrvatskih iseljeničkih zajednica poslali kojeg svećenika, uglavnom u SAD.²⁷ Poticaji Svete Stolice i pismo pape Pia X. hrvatskim biskupima 1911. godine potakli su zagrebačkog nadbiskupa Antuna Bauera da pristupi organiziranju sustavne pastoralne brige za hrvatsko iseljeničtvo. Po uzoru na već postojeća društva sv. Rafaela u Europi, osobito u Austro-Ugarskoj Monarhiji, koja su osnivali mnogi katolički narodi, primjerice Slovenci su svoje Društvo sv. Rafaela osnivali 1907. u Ljubljani,²⁸ nadbiskup Bauer povjerio je 1912. organiziranje istoga društva za hrvatske iseljenike franjevcima novoosnovane Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda sa sjedištem u Zagrebu.

2. Osnivanje Društva sv. Rafaela za hrvatske iseljenike i njegovo uređenje

Predradnje za osnivanje Društva sv. Rafaela za hrvatske iseljenike nadbiskup Bauer povjerio je istaknutom zagrebačkog franjevcu i tek izabranom provincijalu Rafaelu Rodiću.²⁹ On je napisao *Pravila društva sv. Rafaela za iseljenike* i uz dozvolu nadbiskupa Bauera smjestio sjedište Društva u franjevački samostan na Kaptolu u Zagrebu.³⁰ Tijekom ožujka 1913. godine u Katoličkom kasinu u Zagrebu okupljaju se katolički intelektualci na dogovorima oko osnivanja Društva sv. Rafaela. Na jednom od susreta u Katoličkom kasinu u Zagrebu 6. ožujka 1913. godine prisutni su bili nadbiskup Bauer, franjevački provincijal o. Rafael Rodić, sveučilišni profesor i sin emigranta Josip Šilović, veliki župan ličko-krbavski Josip Subotić, ravnatelj Poljodjelske banke Josip Cvetko, franjevac Ivan Fraković,³¹ prebendar

²⁵ S. CONGREGATIO CONSISTORIALIS, »Decretum de clericis in Americam profecturis, ad omnes Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae et Hercegovinae Ordinarios, Neminem latet«, *Acta Apostolicae Sedis*, god. 3, Romae, 1911., str. 567–568. (4. X. 1911.)

²⁶ Usp. »Sveta Stolica«, *Katolička Crkva i Hrvati izvan domovine* (ur. Vladimir STANKOVIĆ), Zagreb, 1980., str. 11.

²⁷ Usp. »Crkva u Hrvata«, *Katolička Crkva i Hrvati izvan domovine* (ur. Vladimir STANKOVIĆ), Zagreb, 1980., str. 35; Lj. ANTIĆ, *Hrvati i Amerika*, str. 176–178; T. MARKIĆ, »Pastoralna skrb za hrvatske iseljenike«, str. 496–497.

²⁸ Usp. A. VOVKO, »The myth of America and the Society of St. Raphael«, str. 108.

²⁹ Usp. Daniel PATAFTA, »Ivan Rafael Rodić – Franciscan and Archbishop of Belgrade«, *Review of Croatian history*, god. 14, br. 1, Zagreb, 2018., str. 267–294; Franjo Emanuel HOŠKO, »Trsatski franjevac Ivan Rafael Rodić – prvi beogradski nadbiskup«, *Riječki teološki časopis*, god. 15, br. 1, Rijeka, 2007., str. 181–200.

³⁰ Usp. Srećko MAJSTOROVIĆ, *Ivan Rafael Rodić – prvi beogradski nadbiskup*, Slavonski Brod, 1971., str. 19.

³¹ Usp. Lovro KIŠ, »Ivan Franković«, *Obavijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, god. 19, Zagreb, 1966., str. 127–129; Pio PEJČ, »Hrvatski franjevci u Svetoj Zemlji«, *Kačić*, god. 9, Split, 1977., str. 161.

Janko Barlè, odvjetnik dr. Krunoslav Janda, profesor filozofije Albert Bazala, profesor na Bogoslovnom fakultetu dr. Fran Barac, profesor, pravnik i ekonomist dr. Fran Milobar, književnik Velimir Deželić st., rektor sjemeništa kanonik Milan Strahinšćak, činovnik Milan pl. Kiepack, vojni superior Matija Rihtarić i dr. Svetozar Rittig. Izvještaje na tom sastanku podnijeli su: nadbiskup Bauer o lošem stanju hrvatske emigracije, o. Franković o općenitom djelovanju Društva sv. Rafaela i veliki župan Subotić o djelovanju društva *Putnik*, koje bezuspješno pokušava organizirati ono što je već kod drugih katoličkih naroda organiziralo Društvo sv. Rafaela.³² Nakon uspješnih konzultacija i sastavljanja pravila od strane o. Rafaela Rodića,³³ nadbiskup Bauer je 15. svibnja 1913. godine i službeno osnovao *Društvo sv. Rafaela za zaštitu hrvatskih iseljenika*.³⁴ Konstituirajuća skupština održana je u Katoličkom kasinu 18. svibnja 1913.³⁵ Pravila Društva potvrdio je prije toga, 25. travnja 1913., Odjel za unutarnje poslove Kraljevske zemaljske vlade u Zagrebu.³⁶ Pravne proslove oko potvrde pravila Društva vodili su Josip Šilović, Krunoslav Janda, Albert Bazala i o. Ivan Franković.³⁷

U svojoj okružnici o osnivanju Društva nadbiskup piše sljedeće: »Od našega malobrojnog naroda boravi u stranom svijetu preko pô milijuna, a dosele se za vjersko-ćudoredni boljak ovoga svijeta malo uradilo. Pomenuto društvo hoće u prvom redu toj potrebi da udovolji, pak tim svojim ciljem najbolje odgovara plemenitim intencijama Sv. Oca Pia X., koji se živo trudi da u dalekoj Americi za sve katoličke iseljenike uredi valjanu i sustavnu duhovnu pastvu. [...] Ovo karitativno katoličko društvo moći će jedino uspjeti, bude li ga naše hrvatsko svećenstvo izdašno podupiralo propovijedima, tako i u privatnoj poduci upućivati iseljenike na zagrebačko Društvo sv. Rafaela, te nastojati, da nijedan naš čovjek ne ide na put Amerike bez znanja i posredovanja ovoga društva. Jednako je poželjno, da se svi iseljenici, koji redovito polaze u Ameriku preko Zagreba, jave u kancelariju Društva sv. Rafaela, (Zagreb, Kaptol 9.), gdje će im društveni tajnik, jedna otac franjevac, podijeliti duhovnu utjehu, i dati za daleki put potrebne savjete, upute i preporuke.«³⁸

Nadbiskup je 12. srpnja 1913. godine poslao svim župnicima Zagrebačke nadbiskupije detaljan obrazac na četiri stranice u koji su svi župnici morali upisati podatke o iseljenicima iz svojih župa za 1912. godinu i poslati ih do 15. kolovoza 1913. u Nadbiskupijski ordinarijat u Zagrebu. Podatke iz obrazaca trebalo je obraditi Društvo sv. Rafaela kako bi »bilo što bolje upućeno u sve žive potrebe iseljenika«³⁹. Obrazac je poprilično detaljno sastavljen i u njemu se od župnika u prvom dijelu traže podatci o iseljenicima u Sjevernu

³² AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Zapisnik sastanka u Katoličkom kasinu u Zagrebu od 6. ožujka 1913.

³³ AHFPZ, fond: *Provincijski kapituli, kongresi i definatorijalne sjednice, 1900. – 1952.*, Zapisnik zasjedanja definatorija iz 1913., kut. A – XII – 1.

³⁴ Usp. *Društvo sv. Rafaela za zaštitu hrvatskih iseljenika*, Zagreb, 1913., str. 1–2; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Okružnica nadbiskupa koadjutora Bauer br. 4379 o osnivanju Društva sv. Rafaela za zaštitu hrvatskih iseljenika, str. 31.

³⁵ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Zapisnik konstituirajuće skupštine Društva sv. Rafaela u Zagrebu 18. V. 1913.

³⁶ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Odobrenje Odjela za unutarnje poslove Kraljevske hrvatsko – slavonske – dalmatinske zemaljske vlade Pravila Društva sv. Rafaela za zaštitu hrvatskih iseljenika od 25. IV. 1913.

³⁷ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Zapisnik sastanka u katoličkom kasinu u Zagrebu od 6. ožujka 1913.

³⁸ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Okružnica nadbiskupa koadjutora Bauer br. 4379 o osnivanju Društva sv. Rafaela za zaštitu hrvatskih iseljenika, str. 31.

³⁹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo i obrazac nadbiskupa koadjutora Antuna Bauera o iseljenicima iz župa zagrebačke nadbiskupije od 12. VII. 1912.

Ameriku (SAD, Kanada), a u drugom dijelu obrasca u Južnu Ameriku. Župnici su morali odgovarati na pitanja o broju iseljenih, zašto su iselili, detaljna su pitanja postavljana o ekonomskim razlozima iseljavanja iz župe i ekonomskim prilikama u župi (npr. kolike su plaće radnika u poljoprivredi, kolika je cijena zemljišta po jutru i slično), zatim koliko se iseljenika vratilo, kakav je njihov vjerski i moralni život u Americi (npr. vjenčavaju li se crkveno ili građanski, prakticiraju li vjeru, ima li izvanbračnih poroda, koje su moralne posljedice iseljavanja i sl.). Između ostalog trebalo se odgovoriti na pitanja koliko iseljenika pogiba na radnim mjestima, kako odlaze u Ameriku, na koji način pribavljaju novac i zadužuju li se uz lihvarske kamate.⁴⁰ Sam obrazac sastavljen je detaljno i praktično te je od župnika iziskivao velik napor i dobro poznavanje prilika iseljenika i povratnika. Pitanja u obrascu nisu vezana samo uz vjerski i moralni život iseljenika ili povratnika nego široko zahvaćaju u demografska, gospodarska i socijalna pitanja iseljenika ili povratnika.

Odmah po osnivanju Društva, 24. svibnja 1913., nadbiskup Bauer poslao je pismo svim hrvatskim biskupima u kojima ih obavještava da je osnovao Društvo sv. Rafaela: »Poznato je, koliko se sv. Otac posljednjega vremena trudi, da uredi duhovnu pastvu europskih iseljenika u Americi. Kada sam lani boravio u Rimu, stavio je sv. Otac to pitanje i meni živo na srce. Od njega autorizovan obratio sam se na glavare svih šest franjevačkih provincija u našim zemljama, da bi ovaj zaslužan rad preuzeo misijski red među našim iseljenicima u Americi. I uistinu Zagrebački provincijal (o. Ivan Rafael Rodić, op. a.) izašao je mojoj molbi u susret, ter već od prošle jeseni djeluju tamo pokraj množine svjetovnih svećenika i nekoliko otaca franjevaca.«⁴¹ Nadbiskup u pismu poziva sve hrvatske biskupe kako bi kod svoga klera i u narodu poticali važnost Društva za sve Hrvate Dalmacije, Istre, Bosne i banske Hrvatske.⁴²

Prvi Odbor Društva sv. Rafaela sastavljen je odmah po osnivanju, u koji su ušli »oni pojedinci koji su imali razumijevanja za našega čovjeka ne samo u domovini nego i preko oceana«⁴³. Predsjednikom Odbora Društva sv. Rafaela imenovan je dr. Josip Šilović, potpredsjednikom mons. Stjepan Korenić, tajnikom o. Ivan Franković, blagajnikom dr. Janko Šimrak. Odbornici su bili: Milan pl. Keipach, Milan Strahinšćak, prof. Oto Iveković, dr. Krunoslav Janda, isusovac o. Stjepan Babunović, dr. Svetozar Rittig i o. Rafael Rodić. Revizijski odbor činili su Franjo Vojaković i Artur Machnik.⁴⁴ Na istoj skupštini odlučeno je da se odmah imenuje što više povjerenika u ključnim iseljeničkim lukama, a i spomenuto je da su njemačko i austrijsko Društvo sv. Rafaela obećali pomoć oko hrvatskih iseljenika dok se ne imenuju hrvatski povjerenici.⁴⁵ Izborom Josipa Šilovića za predsjednika Društva bio je nezadovoljan dio američkih Hrvata okupljenih oko časopisa *Hrvatski svijet*, koji je uređivao svećenik Niko Gršković. Uredništvo mu je zamjeralo njegovu povezanost s

⁴⁰ *Isto.*

⁴¹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo nadbiskupa dr. A. Bauera svim hrvatskim biskupima od 24. V. 1913.

⁴² *Isto.*

⁴³ *Godišnji izvještaj društva Sv. Rafaela za hrvatske iseljenike – 1913. – 1914.*, str. 6.

⁴⁴ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Zapisnik konstituirajuće skupštine Društva sv. Rafaela 18. V. 1913. u katoličkom kasinu u Zagrebu; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela za zaštitu hrvatskih iseljenika*, Zagreb, 1913., str. 1.

⁴⁵ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Zapisnik konstituirajuće skupštine Društva sv. Rafaela 18. V. 1913. u katoličkom kasinu u Zagrebu.

banom Khuen-Héderváryjem na čijoj je listi kao član Unionističke stranke ušao u Hrvatski sabor, a prema pisanju uredništva upravo su unionisti bili najveći krivci za masovno iseljavanje iz banske Hrvatske.⁴⁶ Očito je zato bilo nužno da provincijal Rodić već krajem 1913. godine krene u službenu vizitaciju Hrvata u Sjedinjenim Američkim Državama. Izbor Josipa Šilovića za predsjednika Društva očito je uznemirio hrvatske svećenike u Americi. Ivan Franković u lipnju 1913. godine objašnjava o. Leonu Mediću,⁴⁷ voditelju hrvatske misije u Chicagu, kako Mađari hrvatskom iseljeništvu i Društvu uopće ne rade nikakvih problema, dapače naglašava da je hrvatska mađaronska vlada učinila jako puno u podupiranju Društva kroz izdvajanje i prikupljanje novaca pa do sve moguće pomoći koju iseljenici trebaju. Pritom brani Šilovića, za kojeg kaže da je nekada »bio mađaron, ali sada je on čovjek, kakva si samo možemo želiti. Izrazitih katoličkih načela, uman, pošten, požrtvovan, za ovu stvar silno zauzet«⁴⁸.

Društvo sv. Rafaela uspostavilo je vrlo brzo blisku suradnju s drugim nacionalnim društvima sv. Rafaela. Svü prepisku vodio je tajnik o. Ivan Franković. Tako je već 28. svibnja uspostavljena suradnja s austrijskim Društvom,⁴⁹ 11. lipnja uspostavljena veza s talijanskim⁵⁰ i slovenskim⁵¹ Društvom sv. Rafaela. Predsjednici i tajnici tih društava obećali su pismeno svu pomoć oko uspostave i organizacije ispostava hrvatskog Društva u emigracijskim lukama i odredištima. Prvi kontakt uspostavljen je s najbližim slovenskim Društvom sv. Rafaela,⁵² a zatim talijanskim *Società di San Raffaele per emigranti* i *Società »Italica Gens«*.⁵³ Hrvatsko Društvo sv. Rafaela najbolje se povezalo s austrijskim Društvom, koje je obećalo pomagati hrvatskim iseljenicima dok se ne popune mjesta povjerenika, što je osobita zasluga o. Rodića.⁵⁴ Prije austrijskog St. Raphaelverein, odmah po osnivanju hrvatskog Društva, svoju pomoć obećao je njemački St. Raphaels-Verein iz Limburga.⁵⁵

O namjeri da Društvo organizira svoju podružnicu i u austrijskoj Dalmaciji vidi se iz dopisa o. Frankovića župniku iz Zatona kod Nina Antuna Ivančevića od 21. veljače 1914. godine. Župnik se ponudio da bude povjerenik za svoju župu, a tajnik Franković mu odgovara kako se u dogovoru sa savjetnikom višeg zemaljskog suda u Zadru Mihom Obuljenom dogovara osnivanje podružnice hrvatskog Društva sv. Rafaela za Dalmaciju. Također Franković upućuje zatonskog župnika Ivančevića da se o koordinaciji rada dogovara s

⁴⁶ »Za zaštitu hrvatskih iseljenika«, *Hrvatski svijet*, god. 6, br. 6, New York, 28. III. 1913., str. 2; Usp. Agneza SZABO, »Štamparov suvremenik Josip Šilović – utemeljitelj Zaklade za kolonizaciju siročadi iz gladnih hrvatskih krajeva i Zaklade siročadi naših iseljenika u vrijeme Prvoga svjetskog rata«, *Acta medico-historica Adriatica*, god. 13, br. Supplement 1, Rijeka, 2015., str. 49–62.

⁴⁷ Usp. Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevacu*, Mostar, 2011., str. 255–256; Robert JOLIĆ, Jozo GRBEŠ, *Stoljeće vjernosti / A Century of Fidelity*, Chicago, 2000., str. 163.

⁴⁸ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Frankovića o. Leonu Mediću u Chicagu 19. VI. 1913.

⁴⁹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis »Österr. St. Raphaelverein« od 28. V. 1913.

⁵⁰ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis »Società di San Raffaele per emigranti Italiani« od 11. VI. 1913.

⁵¹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis slovenskog Društva sv. Rafaela od 11. VI. 1913.

⁵² AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis o. Frankovića od 11. VI. 1913.

⁵³ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis iz Piacenze od 11. VI. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis iz Torina od 25. VI. 1913.

⁵⁴ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Österr. St. Raphaelverein o. Frankoviću od 4. VI. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Österr. St. Raphaelverein o. Frankoviću od 28. V. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Österr. St. Raphaelverein o. Frankoviću od 23. V. 1914.

⁵⁵ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis St. Raphaels – Verein, Limburg 11. VI. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis St. Raphaels – Verein, Limburg 21. VI. 1913.

Obuljenom, koji je ključna osoba Društva za Dalmaciju.⁵⁶ Očito je kako je Društvo imalo svoga povjerenika za cijelu Dalmaciju, koja se nalazila unutar pravnog sustava austrijskog dijela Monarhije, što je zahtijevalo drukčiju koordinaciju rada nego unutar zemalja ugarske krune.

Pravilo hrvatskog Društva sv. Rafaela, kao što je spomenuto, sastavio je hrvatski franjevački provincijal o. Rafael Rodić, a ima 14 paragrafa. U §2. određena je svrha osnivanja tog društva. Prema njemu Društvo sv. Rafaela treba odvrćati Hrvate od iseljavanja, one koji su odlučili emigrirati treba moralno, duhovno i materijalno popratiti, brinuti se da iseljenici tijekom putovanja imaju organiziranu vjersku skrb, kod ukrcavanja i iskrcavanja iseljenika posredovati u korist iseljenika, nastojati da Hrvati u iseljeničtvu imaju organiziran i uređen vjerski život i da se osnivaju škole za hrvatske iseljenike, a uz njih prosvjetna, gospodarska i pravna društva koja će se brinuti za duhovni i društveni napredak hrvatskih iseljenika. Nadalje, u §3. određeno je što će sve društvo činiti kako bi postiglo svoje ciljeve: upućivati iseljenike usmeno i pismeno; postavljati povjerenike u mjestima odakle iseljenici putuju, gdje se ukrcavaju i iskrcavaju; preporučivati iseljenike pouzdanim osobama u svim važnijim mjestima putovanja gdje društvo nema svog povjerenika; osnivati povjerenstva u onim krajevima gdje živi velik broj Hrvata te organizirati pastoralni rad i škole za njih. Također je određeno kako je sjedište Društva u Zagrebu, u franjevačkom samostanu na Kaptolu i da tajnik uvijek mora biti hrvatski franjevac iz zagrebačke provincije.⁵⁷ Prema pravilima Društva najvažniju ulogu u djelovanju, komunikaciji i organizaciji imao je tajnik, tada o. Ivan Franković.

3. Djelovanje hrvatskog Društva sv. Rafaela 1913. i 1914. godine

Društvo sv. Rafaela za hrvatske iseljenike počelo je djelovati vrlo aktivno odmah po svom osnivanju. Međutim, to uspješno djelovanje naglo će prekinuti početak Prvoga svjetskog rata. Najaktivniju ulogu u djelovanju Društva imali su franjevci Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Rafael Rodić je kao provincijal prvi počeo sustavno pripremati svoje svećenike za pastoralni rad u SAD-u, a i sam se aktivirao na tom području već 1912. godine i bio jedan od pokretača, osnivača Društva sv. Rafaela i osoba od povjerenja nadbiskupa Antuna Bauera. Također je ključna osoba u tom razdoblju bio tajnik Društva sv. Rafaela o. Ivan Franković, koji je bio glavni koordinator rada Društva. Tako da je od početka uloga zagrebačkih franjevaca, koju je prepoznao nadbiskup Bauer, a podržali i drugi osnivači Društva, bila ključna u osnivanju i djelovanju hrvatskog Društva sv. Rafaela.

3.1. Djelovanje o. Rafaela Rodića

Među prvima aktivno je počeo djelovati zagrebački franjevački provincijal o. Rafael Rodić, koji je i prije osnivanja društva slao franjevce u Ameriku da organiziraju pastoral

⁵⁶ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopisnica župnika Antuna Ivančevića iz Zatona kod Nina; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis o. Frankovića župniku Ivančeviću od 21. II. 1914.

⁵⁷ Usp. *Društvo sv. Rafaela za zaštitu hrvatskih iseljenika*, Zagreb, 1913., str. 27–29.

hrvatskih iseljenika. Provincijal Rodić poslao je tijekom 1912. godine hrvatske misionare u Sjedinjene Američke Države i jednog pučkog misionara u Njemačku da ondje drži kroz sedam godina pučke misije hrvatskim i slovenskim iseljenicima.⁵⁸ U Sjedinjenim Američkim Državama od prosinca 1912. godine djelovao je hrvatski franjevac o. Irenej Juraj Petričak, koji je već 1913. godine u New Yorku utemeljio hrvatsku katoličku župu sv. Ćirila i Metoda.⁵⁹ Njemu su se u radu pridružili nakratko hrvatski franjevci o. Klarencije Klarić,⁶⁰ a zatim o. Placido Belavić, koji će 1917. godine utemeljiti župu Presvetog srca Isusova u Milwaukeeju (Wisconsin).⁶¹ Kako je u prvim desetljećima 20. stoljeća u Americi djelovao i lijep broj franjevacu rodnom iz Hrvatske, Slovenije i Slovačke, odlučili su osnovati zajednicu koja bi imala sjedište u Americi, da bi na taj način njihov rad postao što djelotvorniji i usklađeniji. Zajednica slovenskih, hrvatskih i slovačkih franjevacu tako je utemeljena 1912. godine pod imenom *Komisarijat Svetoga Križa*, sa sjedištem u Lemon-tu, Illinois. Slovenski franjevci imali su vodeću ulogu u Komisarijatu, koji je bio i ovisan o Slovenskoj franjevačkoj provinciji Sv. Križa.⁶² Glavni predstavnik i osoba od povjerenja hrvatskog Društva sv. Rafaela bio je o. Irenej Petričak, član spomenutog Komisarijata.

Krajem 1913. i početkom 1914. godine provincijal Rodić je, prema preporuci nadbiskupa Bauera i uz potporu predsjednika Društva Josipa Šilovića, bio poslan kao vizitator u SAD kako bi izvidio vjersko stanje naših iseljenika i izradio detaljan nacrt za uređenje hrvatskih katoličkih misija u SAD-u, s osobitim naglaskom na osnivanje škola na hrvatskom jeziku.⁶³ Po dolasku u domovinu Rodić je iznio rezultate svoga puta u opširnom članku u kalendaru *Danica*.⁶⁴ Rodićevo predavanje o hrvatskom iseljentištvu izdalo je Društvo sv. Rafaela kao posebnu brošuru.⁶⁵ Rodić je napravio prvo opširno izvješće o stanju hrvatskih župa i

⁵⁸ AHFPZ, fond: *Provincijski kapituli, kongresi i defnitorijalne sjednice, 1900. – 1952.*, Zapisnik zasjedanja defnitorija iz 1913., kut. A – XII – 1.

⁵⁹ AHFPZ, *Umrli naše Provincije*, Osobnik fra Ireneja Petričaka, kut. D-17a; »O. Irenej Petričak«, *Obavijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, br. 1, Zagreb, 1996., str. 77; Irenej Petričak (1889. – 1996.) uz hrvatsku katoličku župu u New Yorku osnovao je i hrvatsku katoličku župu u Steeltonu i sagradio župnu školu. Djelovao je i na slovenskoj katoličkoj župi u Betlehemu. Umro je u sto i sedmoj godini života u samostanu časnih sestara u Manitowocu, a pokopan je na katoličkom groblju Holy Sepulchre u Chicagu.

⁶⁰ AHFPZ, fond: *Umrli naše Provincije*, Osobnik fra Klarencija Klarića, kut. D-12a.

⁶¹ AHFPZ, fond: *Umrli naše Provincije*, Osobnik fra Placida Belavića, kut. D – 2a.

⁶² Usp. Dominik MANDIĆ, »Hrvatski franjevci Sjeverne Amerike. Počeci – razvoj – uspjesi«, *Hrvatski kalendar*, Chicago, 1974., str. 139–141. Ta slovensko-hrvatsko-slovačka zajednica nije bila duga vijeka. Osjećala se, naime, praktična i pastoralna potreba da se hrvatski franjevci organiziraju kao samostalna zajednica. Hrvatski su se franjevci osamostalili 1926. godine: kanonski je njihova zajednica – pod imenom Komisarijat Svete Obitelji – potvrđena 9. veljače 1926. Tu je odluku donijela Kongregacija za redovnike. Hrvatski je Komisarijat odvojen od slovenskog i stavljen pod upravu generala franjevačkog reda. Sam general reda fra Bernardin Klumper proveo je tu odluku Kongregacije i izdao o tome dekret 18. veljače 1927. Oko osamostaljenja Komisarijata najviše su se trudili hrvatski franjevci u Americi: fra Bono Andačić, fra Vjenceslav Vukonić i fra Irenej Petričak. Zamolili su i hrvatske provincijale da bi ih u tome podupri. Također je za Komisarijat zaslužan i fra Francis Hase, koji je 1925. godine bio generalni vizitator zajedničkoga slovensko-hrvatsko-slovačkog Komisarijata. O hrvatskom Komisarijatu trebale su se brinuti sve hrvatske franjevačke provincije u domovini, a od 1931. potpao je dogovorom hrvatskih provincijala u Karlovcu pod jurisdikciju hercegovačkih franjevacu.

⁶³ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Preporučno pismo nadbiskupa Bauera od 1. I. 1914.; Franjo PIPINIĆ, »Nadbiskup o. Rafael Rodić zlatomisnik«, *Katolički list*, 22. VII. 1943., str. 320.

⁶⁴ Rafael RODIĆ, »Moj put po Americi«, *Danica. Ljetopis Društva svetojeronimskoga*, Zagreb, 1915., str. 264–268.

⁶⁵ Rafael RODIĆ, *Moj put po Americi*, Zagreb, 1914.

zajednica u Sjedinjenim Američkim Državama, proputovavši cijeli SAD od Atlantika do Tihog oceana. U svom izvješću opisao je i statistički obradio težak položaj i zapuštenost hrvatskih emigranata, opisujući religijske, prosvjetne, ekonomske i socijalne prilike hrvatskih iseljenika u SAD-u.⁶⁶ Da je putovanje o. Rodića bilo ključno za daljnji rad i usmjerenje Društva, svjedoči i pismo o. Frankovića iz ožujka 1914. godine u kojem kaže kako se sjednice skupštine Društva ne održavaju jer se čeka njegov povratak iz Amerike kako bi im on »dao pravi cilj«⁶⁷. Rodić se iz SAD-a vratio u Zagreb 2. svibnja 1914. godine.⁶⁸ Rodićevo izlaganje i njegov osvrt na život Hrvata u SAD-u bili su ključni za usmjerenje rada Društva u budućnosti, međutim Prvi svjetski rat u potpunosti će zaustaviti daljnji rad hrvatskog Društva sv. Rafaela.

3.2. Ivan Franković i organizacija rada tijekom 1913. i 1914. godine

Iako hrvatsko Društvo sv. Rafaela nije praktički ni uspjelo ostvariti većinu svojih zacrtanih planova, u kratkom vremenu u kojem je djelovalo, od svibnja 1913. do kolovoza 1914., ostvarilo je mnoge vrijedne pomake u pomaganju iseljenim Hrvatima i organiziranju socijalne i pastoralne brige za njih. Ključna osoba u organiziranju rada, povezivanju osoba i institucija, kao i glavni koordinator rada Društva bio je o. Ivan Franković.

Tajnik o. Franković obavijestio je u prosincu 1913. godine sve hrvatske katoličke časopise i novine da oglašavaju rad Društva. Dopis je poslao sljedećim časopisima i novinama: *Glasnik Presvetog Srca Isusova* (Zagreb), *Naša Gospa Lurdska* (Rijeka), *Hrvatska zastava Istine* (Zagreb), *Podravska Hrvatska* (Koprivnica), *Vinkovčanin* (Vinkovci), *Riječke novine* (Rijeka), *Hrvatska* (Zagreb) i *Narodna obrana* (Osijek). U dopisu je napisao sljedeće: »Društvu sv. Rafaela je svrha, da one, koji su se odlučili na iseljavanje u daleki svijet, pripravi na put i da ih štiti na putu i u tuđem svijetu. Ovo se društvo brine, da naš narod u tuđem svijetu dobije dobre svećenike i učitelje. Osniva prosvjetna, gospodarska i vjerska društva. Jednom riječi, Društvo sv. Rafaela brine se, da naš čovjek u tuđem svijetu ostane vjeran sv. vjeri katoličkoj i miloj domovini Hrvatskoj.«⁶⁹ Franković poziva sve urednike da obavijeste one koji se namjeravaju iseliti da se jave Društvu, zatim da domoljubi podupru njegov rad financijski i da potiču da se iz svake župe prijavi po jedna osoba koja bi bila povjerenik za one koji se namjeravaju iseliti.⁷⁰

Iste godine, 1913., počela su pristizati i prva pisma pojedinaca ili župnika vezana uz osobe koje se žele iseliti. U fondu Društva sv. Rafaela nalazi se više od dvadesetak takvih pisama iz 1913. i 1914. godine. U njima se preporuča ili traži pomoć savjetom za pojedince koji se namjeravaju iseliti.⁷¹ Javlja se i prvi kandidati za povjerenike Društva. Među prvima kao

⁶⁶ Usp. *Isto*.

⁶⁷ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Ivana Frankovića provincijalu Rodiću od 5. III. 1914.

⁶⁸ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopisnica o. Rodića Josipu Šiloviću; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis o. Rodića Josipu Šiloviću iz New Yorka o povratku u Hrvatsku od 3. IV. 1914.

⁶⁹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis o. Ivana Frankovića o Društvu sv. Rafaela hrvatskim katoličkim časopisima i novinama od 9. XII. 1913.

⁷⁰ *Isto*.

⁷¹ Usp. AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Tome Ticera iz Drnja od 7. VIII. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Frankovića Rafaelu Rodiću tijekom boravka u Americi o pismu župnika Lajtmana

povjerenik Društva uključio se o. Ante Cikojević,⁷² dalmatinski franjevac, koji je obećao pratiti iseljavanje s područja Makarskog primorja.⁷³ Odmah po osnivanju Društva svoju pomoć ponudio je Roman Bauer, nećak nadbiskupa Bauera, koji je tada studirao medicinu u Innsbrucku. Bauer je organizirao grupu hrvatskih studenata u Innsbrucku, koji su pomagali hrvatskim iseljenicima na putovanjima prema sjevernonjemačkim lukama, na pruzi Innsbruck – Bux, u mjestu Feldkirch. Ta pomoć pokazala se nužnom s obzirom na to da su iseljenici često bili žrtve prijevara različitih iseljeničkih agenata.⁷⁴ Vid Salopek iz sela kraj Ogulina javlja tajniku Frankoviću da je iz razgovora sa župnikom i seljacima ogulinskog kraja došao do informacija kako se iz toga kraja 1913. godine nije iselio nitko. Također želi doći u Zagreb kako bi od tajnika Društva dobio dodatne informacije o daljnjem djelovanju kao povjerenik za ogulinski kraj.⁷⁵ Svoju pomoć povjerenika nudi početkom 1914. poduzetnik iz Vareša Rafael Bjeličević i traži od tajnika pomoćne materijale za organiziranje članova podupiratelja.⁷⁶ Isto traži i Josip Mikulišić iz Vela Luke.⁷⁷ Iz sela Dubrava kod Zagreba svoju pomoć kao povjerenika nudi Franjo Jakopec, koji je radio pet godina kao najamnik u Americi i po povratku organizirao sa zarađenim novcem svoje gospodarstvo.⁷⁸ U New Yorku 1914. godine kao povjerenik za hrvatske iseljenike djeluje Matija Crnković.⁷⁹

Pastoralna briga za rad s hrvatskim iseljenicima motivirala je i hrvatske bogoslove da se aktivnije uključe u rad Društva. Neki od njih prijavili su se i za nastavak studija u Americi kako bi se posvetili radu s iseljenicima. Dvojica đakovačkih bogoslova druge godine teologije,⁸⁰ Belizar Antun Mandl, rođen 1889. u Valpovu, i Lovro pl. Ratković, rođen 1893. u Bihaću, javljaju o. Frankoviću u studenome 1913. godine da su se javili čikaškom nadbiskupu i čekaju da ih primi u svoje sjemenište. Od njega su zatražili karte za put i osnovne informacije koje bi im trebao dostaviti preko Društva sv. Rafaela. Franković ih je podržao u njihovoj želji i obećao im svu potrebnu pomoć.⁸¹ Čikaški nadbiskup je udovo-

iz Kotoribe o seljaku Roku Dominiću, koji se namjerava iseliti u mjesto Lorain (Ohio) od 18. I. 1918. Franković moli Rodića da mu javi osnovne informacije o tome mjestu i uvjetima života te Međimurcima koji su se tamo već iselili; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Franje Križića iz Ivanovosela od 3. I. 1914. u kojem traži pomoć oko dobivanja putovnice za Ameriku; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Odgovor o. Frankovića na pitanje Gjura Belića iz Virja od 7. II. 1914. o dobroj granici za iseljavanje; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopisnica župnika iz Karlobaga Matije Raka od 7. II. 1914. u kojem traži pomoć za župljanina Tomu Tucovića, koji se našao u dugovima zbog iseljavanja u Ameriku; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Molba Adele Žužić iz Zoljana od 19. II. 1914. za osnovne informacije o iseljavanju u Ameriku; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Đure i Mande Pavlović iz Rovišća od 25. III. 1914.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Marije Uremović iz Svetog Ivana Žabno od 23. III. 1914.

⁷² Usp. »Ante Cikojević«, *Vjesnik franjevačke Provincije Presvetog Otkupitelja u Dalmaciji*, god. 5, br. 11–12, Split, 1956., str. 7–10; Karlo JURISIĆ, »Ante Cikojević«, *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (ur. Franjo Emanuel HOŠKO – Pejo ČOŠKOVIĆ – Vicko KAPITANOVIĆ), Zagreb, 2010., str. 106–107.

⁷³ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis o. Ante Cikojevića iz Makarske 12. V. 1913.

⁷⁴ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Frankovića Romau Baueru od 12. VI. 1913.

⁷⁵ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Vida Salopeka iz Ogulina o. Frankoviću od 20. XII. 1913.

⁷⁶ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Rafaela Bjeličevića iz Vareša od 25. I. 1914.

⁷⁷ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Josipa Mikulišića iz Vela Luke od 24. I. 1914.

⁷⁸ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Franje Jakopca iz zagrebačke Dubrave od 15. II. 1914.

⁷⁹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Franje Crnkovića o. Frankoviću 24. V. 1914.

⁸⁰ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo bogoslova Ivana pl. Ratkovića o. Frankoviću iz Đakova od 28. XI. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo bogoslova Ivana pl. Ratkovića o. Frankoviću iz Đakova od 24. I. 1914.

⁸¹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Frankovića Lovri pl. Ratkoviću iz Đakova od 7. II. 1914.

ljio molbi dvojice bogoslova početkom 1914. godine i primio ih u svoje sjemenište kako bi studirali teologiju i potom se posvetili pastoralnom radu s Hrvatima u njegovoj nadbiskupiji. Ratković moli Frankovića da im pomogne oko troškova i izdavanja putovnica.⁸² Prije njihova odlaska u Ameriku Franković traži od đakovačkog biskupa Ivana Krapca potvrdu o njihovoj vladanju, sposobnostima i dozvolu da ihпусти u Chicago te ga moli da ih novčano pomogne, kako to čini zagrebački nadbiskup u takvim slučajevima.⁸³ Naime, nadbiskup Bauer je krajem studenoga 1913. godine, uz posredovanje Društva sv. Rafaela, poslao u Chicago dva bogoslova, Dragutina Jesiha,⁸⁴ koji će 1918. u Chicagu biti zaređen za svećenika, mučki će ga ubiti 1944. ustaše zbog pomaganja Židovima i pravoslavnicima, te će zbog toga biti proglašen Pravednikom među narodima, i Matu Čanića, koji će također 1918. biti zaređen za svećenika u Chicagu.⁸⁵ Obojica će ostaviti značajan trag u pastoralnom radu među Hrvatima u SAD-u. Od spomenute dvojice đakovačkih bogoslova Mandl neće biti poslan u Chicago, za svećenika će biti zaređen 1916. godine, a 1920. napustit će svećeničku službu i promijeniti prezime u Mandić.⁸⁶ Ratković je od odlaska u Ameriku odustao početkom ožujka 1913. zbog obiteljskih problema.⁸⁷ Tajniku o. Frankoviću sredinom 1914. javila su se iz Maribora dvojica slovenskih bogoslova druge godine teologije, Milan Slaje i Ivan Kotnik, sa željom da im pomogne da ih se primi na studij teologije na Sveučilištu sv. Pavla u Minnesoti, kako bi mogli djelovati među hrvatskim i slovenskim iseljenicima.⁸⁸ Franković im zahvaljuje na njihovoj želji, naglašavajući kako među slovenskim iseljenicima djeluje već dosta slovenskih svećenika, dok na pola milijuna Hrvata djeluje tek dvadeset i pet hrvatskih svećenika. On im nudi pomoć ako žele biti misionari među Hrvatima, a ako žele djelovati među Slovencima, onda se moraju javiti slovenskom Društvu sv. Rafaela.⁸⁹ Nedostatak hrvatskih svećenika u Sjevernoj Americi vidljiv je iz pisma o. Frankovića predsjedniku Društva Šiloviću u kojem ga moli da pokuša motivirati kojeg svećenika za odlazak među hrvatske iseljenike u Kanadu.⁹⁰

U svom kratkom razdoblju aktivnog djelovanja Društvo sv. Rafaela za hrvatske iseljenike uspostavilo je mnoge važne kontakte i pomake u korist hrvatskih iseljenika, koji su općenito ulazili u rad takvih društava. U Chicagu su pravne poslove povjerali hrvatskom iseljeniku i odvjetniku Peri Perichu (Periću), koji je uz to bio i službeni tumač za njemački, talijanski, francuski, hrvatski, češki, slovenski, srpski i poljski jezik.⁹¹ Uspostavljeni su i

⁸² AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo bogoslova Ivana pl. Ratkovića o. Frankoviću iz Đakova od 3. II. 1914.

⁸³ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Frankovića biskupu Krapcu u Đakovo od 18. II. 1914.

⁸⁴ Usp. Stjepan KOŽUL, *Martirologij Crkve zagrebačke. Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 1998., str. 70; Ivan NAĐ, *Šćitarjevski župnik, mučenik Dragutin Jesih i braća svećenici obitelji Jesih*, Zagreb, 2019.

⁸⁵ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Frankovića vlč. Ivanu Stipanoviću voditelju hrvatske katoličke župe Presvetog srca Isusova u Chicagu od 16. II. 1914.

⁸⁶ Usp. »Popis svećeničkih grobova na valpovačkom groblju«, *Župa Valpovo*, dostupno online URL: https://www.zupa-valpovo.com/dokumenti/kronologija/05_2017.pdf (zadnje posjećeno 23. travnja 2021.), str. 7.

⁸⁷ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Belizara Antuna Mandla o. Frankoviću od 5. III. 1919.

⁸⁸ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Milana Slaje i Ivana Kotnika o. Frankoviću 9. VI. 1914.

⁸⁹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Frankovića Milanu Slaji od 18. VI. 1914.

⁹⁰ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Frankovića Josipu Šiloviću od 17. VII. 1914.

⁹¹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Pere Pericha Josipu Šiloviću od 17. VI. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis o. Frankovića Peri Perichu od 23. VII. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Pere Pericha o. Frankoviću 9. VIII. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis o. Frankovića

odnosi s Hrvatskom narodnom zajednicom u Pittsburghu.⁹² Na molbu tajnika o. Frankovića Zbor duhovne mladeži poklonio je sto primjeraka molitvenika *Isus prijatelj malenih* za hrvatske prvopričesnike u Americi.⁹³ Društvo je došlo i u kontakt sa Srpskom bankom u Zagrebu i njezinim predstavnikom u Beogradu, trgovcem Todorom J. Mihajlovićem, koji su pomogli jednom slovenskom iseljeniku u Kraljevinu Srbiju da kupi zemljište u okolici Beograda.⁹⁴ Od hrvatskog parobrodarskog društva Ungaro-Croata iz Rijeke (Ugarsko-hrvatsko dioničarsko parobrodarsko društvo) Društvo je tražilo da hrvatskim radnicima da popuste na karte za putovanja u sjevernu Afriku, spominje se u dopisu kako je Norddeutscher Lloyd dao besplatne karte za grupu hrvatskih radnika koji su 5. srpnja 1913. išli u Aleksandriju. Uprava je odgovorila kako njezini brodovi putuju isključivo Jadranskim i Jonskim morem te ne dolaze u kontakte s iseljenicima.⁹⁵ Što je i istina jer je flota Ungaro-Croate uglavnom pokrivala putovanja hrvatskom jadranskom obalom i područja jonskih grčkih gradova.

Društvo je od samih početaka imalo jako dobre odnose sa Zemaljskom kraljevskom vladom. Zemaljska vlada u Zagrebu obećala je godišnju novčanu potporu za časopis Društva od 2000 kruna,⁹⁶ koji zbog početka Prvoga svjetskog rata nikada nije počeo izlaziti. U prosincu 1913. godine predsjednik Šilović piše Zemaljskoj vladi kako je u kratko vrijeme Društvo sv. Rafaela pokazalo velike uspjehe, tako piše: »Nema gotovo niti jedne skupine iseljenika, koja putuje iz Zagreba, a da ne zatraži posredovanje našega društva. Naš odbor daje nekim ljudima potrebite savjete, dariva im dobre knjige, dobro štivo za put, dijeli im preporuke za povjerenike Rafaelovih društava u raznim lukama, gdje se ukrcavaju.«⁹⁷ Iz istoga dopisa vidi se kako Društvo namjerava u Ameriku poslati sestre karmelićanke, koje će raditi s hrvatskim djevojkama i ženama, da radi na osnivanju posebnog hrvatskog franjevačkog komisarijata, za što se kod Svete Stolice osobito zauzeo nadbiskup Bauer. Također Šilović zahvaljuje Vladi na svojoj dosadašnjoj materijalnoj potpori i moli da Vlada nastavi podupirati rad Društva i u 1914. godini.⁹⁸ Predsjedništvo Društva također moli Zemaljsku vladu da u svoje programe oko pomoći hrvatskim iseljenicima uključi i rad Društva sv. Rafaela, i ako je moguće da mu Vlada ustupi potrebne prostorije za rad.⁹⁹ Predsjednik Šilović moli od Vlade pomoć oko organiziranja kolodvorskih misija, ukazujući osobit problem žena i djevojaka koje se iseljavaju, a koje su često nezaštićene i

Peri Perichu od 6. I. 1914.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis o. Frankovića Peri Perichu od 3. 3. 1914.

⁹² AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis od 4. XII. 1914.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis od 14. XII. 1914.

⁹³ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis upravitelja Zbora duhovne mladeži od 17. II. 1914.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis o. Frankovića Zboru duhovne mladeži 18. II. 1914.

⁹⁴ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis o. Frankovića Srpskoj banci u Zagrebu od 15. XII. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Srpske banke u Zagrebu od 16. XII. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Todora J. Mihajlovića iz Beograda 12. I. 1914.

⁹⁵ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Josipa Šilovića od 5. VIII. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis uprave Ugarsko-hrvatskog dioničarskog parobrodarskog društva iz Rijeke od 7. VIII. 1913.

⁹⁶ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis od 26. VII. 1914.

⁹⁷ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Josipa Šilovića Visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi u Zagrebu od 20. XII. 1913.

⁹⁸ *Isto*.

⁹⁹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Predsjedništva Društva sv. Rafaela Zemaljskoj kraljevskoj vladi od 19. X. 1913.

prisiljene na prostituciju od različitih iseljeničkih agenata. Šilović moli Zemaljsku vladu da im pomogne oko prostora u Zagrebu gdje će takve djevojke okupiti prije odlaska u Ameriku i dati im potrebne upute te moli novčanu pomoć za slanje sestara karmelićanki u Philadelphiju koje bi brinule o tim ženama i djevojkama dok se ne snađu u novoj sredini.¹⁰⁰ Zemaljska vlada brzo je udovoljila na obje molbe Društva.¹⁰¹

Ostvarena je i dobra suradnja s Društvom sv. Jeronima u Zagrebu, koje je na molbu Društva sv. Rafaela doniralo knjige sestrama karmelićankama koje su odlazile u Ameriku.¹⁰² Rad Društva podupirala je od početka Hrvatska poljodjelska banka, u većinski crkvenom vlasništvu. Ondje je bio otvoren i račun Društva, a sama banka nastavila je podupirati rad Društva i tijekom 1914. godine.¹⁰³ Također materijalno je rad Društva podupirala i Hrvatska katolička banka iz Zagreba, osnovana 1907. godine.¹⁰⁴ U Dalmaciji je ostvaren izvrstan odnos i suradnja s katoličkom udrugom Zadružni savez iz Splita, osnovanom 1908. od strane dalmatinskih svećenika, s ciljem formiranja seoskih zadružnih štedionica.¹⁰⁵ Društvo sv. Rafaela imalo je od početka jako dobro razvijenu suradnju s društvom *Putnik* iz Splita, koje je kao registrirana zadruga s ograničenim jamstvom osnovano od strane Zadružnog saveza iz Splita. *Putnik* je imao zadatak pratiti iseljavanje i odvrćati od iseljavanja dalmatinske Hrvate, ali da im i pomaže kod nabavke karata i ukrcavanja na brodove za Ameriku. Od samih početaka aktivno je pomagalo rad Društva sv. Rafaela, ali i često tražilo pomoć samoga Društva.¹⁰⁶ Društvo *Putnik* izdavalo je i svoj časopis *Zadugar*, koje je redovito izvještavalo o radu Društva sv. Rafaela.¹⁰⁷ Izlaženje časopisa materijalno je pomagao Zadružni savez za Dalmaciju. Ta uska suradnja Društva sv. Rafaela i društva *Putnik* bila je nužna i vrlo srdačna. Osim što su oba društva bila osnovana od strane crkvenih institucija i osoba s ciljem pomaganja hrvatskim iseljenicima, odnosno s konačnom namjerom da odvrte ljude od iseljavanja, Društvo sv. Rafaela u svome radu nije davalo iseljenicima novac i novčanu pomoć, nego se brinulo za duhovnu pomoć i savjetovanje, dok je pitanja oko materijalne pomoći često rješavalo društvo *Putnik*, iako postoje pojedinačni, ali rijetki, slučajevi gdje je i Društvo sv. Rafaela znalo pružiti i novčanu pomoć.¹⁰⁸ Jedan takav slučaj je pomoć trima hrvatskim grkokatoličkim djevojčicama u Philadelphiji,

¹⁰⁰ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Josipa Šilovića Visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi od 19. VI. 1913.

¹⁰¹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Odjela za unutarnje poslove Kr. hr. slav. dalm. zemaljske vlade Josipu Šiloviću od 2. XI. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Odjela za unutarnje poslove Kr. hr. slav. dalm. zemaljske vlade Josipu Šiloviću od 7. XI. 1913.

¹⁰² AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Josipa Šilovića Društvu sv. Jeronima od 10. II. 1914.

¹⁰³ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis o. Frankovića od 21. V. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis Josipa Šilovića od 3. III. 1914.

¹⁰⁴ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis ravnateljstva Hrvatske katoličke banke u Zagrebu od 27. II. 1913.; Usp. Siniša LAJNERT, »Hrvatska katolička banka, d.d. Zagreb (1909.–1949.)«, *Tkalčić. Godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije*, god. 16, Zagreb, 2012., str. 121–226.

¹⁰⁵ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis o. Frankovića Zadružnom savezu u Split 9. IV. 1914.; Usp. Tereza GANZA-ARAS, »Pokušaji kapitalističke preobrazbe sela i zadružni pokret u austrijskoj Dalmaciji od razdoblja liberalizma do 1918. godine«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, god. 19, Zagreb, 1986., str. 150–152.

¹⁰⁶ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Stjepana Korenića od 22. IX. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis društva *Putnik* iz Splita 11. IV. 1914.

¹⁰⁷ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis uredništva *Zadugara* iz Splita od 19. V. 1914.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis uredništva *Zadugara* iz Splita od 26. V. 1914.

¹⁰⁸ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis blagajniku Janku Šimraku od tajnika o. Frankovića 16. VI. 1914.

koje su se školovale u samostanu sestara bazilijanki u tom gradu, s ciljem da se spremne za učiteljice za mladež Križevačke eparhije u SAD-u.¹⁰⁹ Ključan smjerokaz za prostorno djelovanje Društva sv. Rafaela bio je opširan izvještaj predsjednika *Putnika* Josipa Guština 1913. godine, koji je detaljno prikazao ključne luke u koje odlaze hrvatski iseljenici koji putuju u Ameriku kao i velike probleme s kojima se susreću prilikom putovanja do europskih iseljeničkih luka. Guštin je ukazao na probleme s kojima se susreće i Zemaljska vlada u Zagrebu, koja preko austro-ugarskog veleposlanstva u Bernu nastoji uz pomoć švicarske vlade kažnjavati iseljeničke agente i agencije koje varaju i manipuliraju iseljenicima. On predlaže da Društvo hitno mora postaviti svoga predstavnika u Innsbrucku, gdje se nalazio posljednji prijelaz na području Monarhije prema iseljeničkom sabirnom centru u Baselu, kao i u Egeru, gdje prolazi pruga prema velikim iseljeničkim lukama Hamburgu, Bremenu, Rotterdamu i Antwerpenu. Također ključno mjesto je i Leipzig, gdje se nalazi zajedničko sjedište jakih brodarskih društava koja prevoze iseljenike, Sjevernonjemačkog Lloyda, Hamburg-America Line, Holland-America Line i Red Star Line, važnih brodarskih tvrtki koje, između ostalog, prevoze iseljenike u Ameriku.¹¹⁰ Zamjenik tajnika o. Frankovića, Franjo Tito Horvat tijekom 1913. godine odgovarao je na mnoge molbe iseljenika u Ameriku. U svojim dopisima napominje kako je svrha Društva sv. Rafaela da duhovno i savjetom pomaže iseljenike i da ih odvraća od iseljavanja u Ameriku, a da materijalno iseljenicima pomaže društvo *Putnik*.¹¹¹

Društvo sv. Rafaela održavalo je stalne kontakte i s franjevcima u Americi. Otac Ivan Franković najviše se dopisivao s o. Irenejem Petričakom. U prvom pismu o. Ireneju tajnik Franković ga obavještava sljedeće: »Naše Rafaelovo društvo je gotova činjenica. Za nj se zauzimaju najugledniji naši ljudi. Sve nas tjera da se društvo osnuje. Sv. Otac je usmeno Bauera opomenuo, da se pobrine za iseljenike, i osim toga je došlo već par urgencija iz Rima o toj stvari. Dakle pritisak ozgora. Ima nekoliko sveučilišnih profesora, kao Šilović, Bazala, a da i ne spominjem bogoslove, zatim uglednih vladinih činovnika itd. koji upravo žele i traže, da se u tom pogledu što god poradi. Novaca, ufamo se neće također faliti. Bauer je pokretač, a nije siromak ni škrt. Vlada je za društvo, a ona ima iseljenički fond [...] Osim toga imamo iseljeničku poslovnicu Putnik [...] Pa i sam Putnik nije zapravo ništa drugo, nego dio našega društva. Ono radi što drugdje rade Rafaelova društva.«¹¹² U istom pismu Franković govori Petričaku kako je on ključna osoba za hrvatske iseljenike u Americi i moli ga da bude tamo glavni zastupnik Društva sv. Rafaela, koji će djelovati samo za Hrvate preko franjevačkog komisarijata. Franković ističe kako to osobito podržavaju Josip Šilović i Svetozar Rittig, koji su izjavili kako »društvo treba ostaviti franjevcima u ruke, jer oni su bili vođe i učitelji naših djedova u domovini, pa neka budu i našoj braći u tuđem svijetu«¹¹³. Franković u drugom pismu upozorava o. Ireneja da ne nasjeda na

¹⁰⁹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Molba križevačkog biskupa Dionizija Njaradija od 28. III. 1914.

¹¹⁰ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Izvještaj predsjednika Putnika Josipa Guština na sjednici odbora Društva sv. Rafaela u Zagrebu 27. VII. 1913., str. 1–8.

¹¹¹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis zamjenika tajnika Franje Tita Horvata od 28. VIII. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis zamjenika tajnika Franje Tita Horvata od 1. IX. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis zamjenika tajnika Franje Tita Horvata od 6. IX. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Dopis zamjenika tajnika Franje Tita Horvata od 13. IX. 1913.

¹¹² AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Ivana Frankovića o. Ireneju Petričaku od 7. IV. 1913.

¹¹³ *Isto*.

podvale i sumnjičenja Nike Grškovića, koji napada Josipa Šilovića i Josipa Subotića da su mađaroni i da će djelovati u mađaronskom duhu, nego ga poziva da vjeruje nadbiskupu Baueru, koji je usmjerio rad Društva u katoličkom i hrvatskom duhu. Također napominje kako je suradnja s Vladom nužna jer Društvo dobiva dio novaca iz iseljeničkog fonda od Zemaljske vlade. Također napominje da Vlada snažno podupire rad Društva i da ona nije sasvim tako mađaronska kako ju se predstavlja, kaže: »Ban mora biti mađaron u politici da se može održati na svom mjestu, ali ne radi sve ban. Znete vi, da kod vlade ima ljudi, koji većma mrze Mađare, nego mnogi otvoreni i razvikani opozijonalci. Ali oni su činovnici pa moraju šutjeti; šuteći pako rade što više mogu za dobro svoga naroda.«¹¹⁴ Iz istog pisma može se vidjeti kako je Društvo u početcima počelo raditi s iseljenicima. Ponedjeljkom, četvrtom i petkom okupljalo se iseljenike u franjevačkoj crkvi na Kaptolu, gdje im je o. Franković, ili koji drugi franjevac, održao duhovni nagovor da ostanu vjerni crkvi i domovini. U tome mu pomaže društvo *Putnik*, koje okuplja iseljenike koji prolaze kroz Zagreb. Svaki iseljenik dobiva molitvenik, knjige za zabavu i pouku, kronicu i preporučeno pismo za povjerenika u Brooklynu, koji je o. Irenej Petričak. Pritom Franković moli Petričaka da obvezno nađe osobu koja će ih dočekivati na Ellis Islandu u New Yorku kao povjerenik Društva. Upućuje o. Ireneja da nađe povjerenike koji će dopratiti useljenike do odredišta u Americi kao i one koji će im pomoći da organiziraju vjerski, društveni i gospodarski život.¹¹⁵ Irenej Petričak prihvatio je sve što je od njega tražio o. Franković i počeo organizirati rad Društva u Americi.¹¹⁶

Otac Irenej osobno je dočekaio hrvatske bogoslove zagrebačke nadbiskupije Matu Čanića i Dragutina Jesiha u New Yorku i pomogao im da dođu do Chicaga, gdje su nastavili svoj teološki studij. Također je poslao o. Frankoviću imena i adrese svih hrvatskih svećenika u Americi.¹¹⁷ Franković je tražio od Petričaka da mu pošalje oko 15 do 20 fotografija ili gotovih slika za skioptikon, za projekcije, kako bi se u domovini prikazivao težak život hrvatskih iseljenika u SAD-u.¹¹⁸ Takve projekcije trebale su se održavati po svim hrvatskim zemljama kako bi se Hrvate odvratilo od iseljavanja i skupljala novčana pomoć za iseljenike koji žive u teškim uvjetima.

Franković je održavao veze i s hrvatskim franjevcima drugih provincija u Americi. Leonu Mediću, franjevcu u Chicagu, župniku hrvatske katoličke župe sv. Jeronima, daje potporu u želji da se osnuje samostan hrvatskih franjevaca u Chicagu, ali ga i potiče da se pridruži hrvatsko-slovenskom komisarijatu u Brooklynu, što je i želja nadbiskupa Bauera. Također ga moli da na to nagovori i o. Luku Terzića iz Chicaga. Napominje da će se tako lakše koordinirati rad oko organiziranja hrvatskih župa i otvaranja hrvatskih škola.¹¹⁹

¹¹⁴ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Ivana Frankovića o. Ireneju Petričaku od 3. VI. 1913.

¹¹⁵ *Isto.*

¹¹⁶ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Odgovor na pismo o. Ivana Frankovića o. Ireneju Petričaku od 22. VI. 1913.

¹¹⁷ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Odgovor na pismo o. Ivana Frankovića o. Ireneju Petričaku od 7. IX. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Popis hrvatskih svećenika u Arhivu Društva sv. Rafaela koje je poslao o. Ireneju Petričaku.

¹¹⁸ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Ivana Frankovića o. Ireneju Petričaku od 21. XI. 1913.

¹¹⁹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Ivana Frankovića o. Leonu Mediću od 18. IX. 1913.; AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Ivana Frankovića o. Leonu Mediću od 7. X. 1913.

Početak Prvoga svjetskog rata prekinuo je uspješan rad Društva sv. Rafaela. Među arhivskom građom Društva nalazi se samo jedan dopis o. Frankovića o. Ambrozu Širci, slovenskom franjevcu u New Yorku s početka 1915. godine. U tom pismu Franković piše kako je svjestan da pošta putuje sve teže, kao i da mnoga pisma ne dolaze na odredište, iako SAD ulazi u rat tek 1917. godine. Zbog ratnih prilika stala je sva novčana potpora Vlade, a mnogi činovnici su morali otići u rat.¹²⁰ Posljednji izvor iz arhivske građe je dopis predsjednika Društva sv. Rafaela iz 1921. godine. Predsjednik Društva sada je Svetozar Rittig, a tajnik je još o. Ivan Franković. Pismo je poslano Povjereništvu za socijalnu skrb, u kojem Rittig traži potporu nove Vlade da Društvo nastavi sa svojim radom, koji je, kako navodi, »za vrijeme rata obustavljen¹²¹«. Želja da se nastavi s radom Društva nije se ostvarila. Ono je jednostavno prestalo djelovati iako nikada nije službeno raspušteno. Društvo je ponovno obnovljeno na zahtjev hrvatskog episkopata, osobito nadbiskupa Stepinca, 15. travnja 1939. godine,¹²² u vrijeme kada nastaje Banovina Hrvatska unutar Kraljevine Jugoslavije. Međutim, obnovljeni rad Društva sv. Rafaela spriječilo je izbijanje Drugoga svjetskog rata.

Zaključak

Hrvatsko Društvo sv. Rafaela osnovano je na poticaj Svete Stolice i nadbiskupa Antuna Bauera s ciljem da se pristupi organiziranom pastoralnom djelovanju s hrvatskim iseljenicima. Osim što je Društvo trebalo organizirati i koordinirati pastoralni rad s hrvatskim iseljenicima, ono je trebalo i odgovarati pojedince od iseljavanja iz hrvatskih zemalja. Nadbiskup je organizaciju povjerio zagrebačkim franjevcima, koji su u to vrijeme pokazali najveću agilnost u radu s emigrantima i prvi počeli organizirano slati svoje svećenike u Sjedinjene Američke Države. Društvo je osnovano i organizirano po uzoru na ista društva drugih europskih katoličkih naroda, a ključna osoba u koordiniranju rada hrvatskog Društva bio je franjevac Ivan Franković. Kao tajnik Društva sv. Rafaela o. Franković je u relativno kratkom razdoblju aktivnog djelovanja Društva, od svibnja 1913. do prosinca 1914., postigao zavidne rezultate u organizaciji rada Društva, povezivanju s važnim institucijama u banskoj Hrvatskoj i austrijskoj Dalmaciji, kao i s hrvatskim svećenicima u SAD-u. Iako je djelovanje Društva sv. Rafaela bio prvi pokušaj organiziranja sustavne pastoralne skrbi za hrvatske iseljenike, ono je u svom kratkom aktivnom razdoblju razvilo izvrstan model pastoralnog rada, povezivanja i koordiniranja toga rada u hrvatskim zemljama, europskim iseljeničkim i američkim useljeničkim lukama, kao i među hrvatskim svećenstvom koje je već djelovalo u Americi. Aktivan rad Društva sv. Rafaela prekinulo je izbijanje Prvoga svjetskog rata.

¹²⁰ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo o. Ivana Frankovića o. Leonu Mediću od 9. I. 1915.

¹²¹ AHFPZ, fond: *Društvo sv. Rafaela*, Pismo Svetozara Rittiga Povjereništvu za socijalnu skrb od 3. II. 1921.

¹²² Usp. »Crkva u Hrvata«, str. 37–38.

SUMMARY

SOCIETY OF ST RAPHAEL – THE FIRST ATTEMPT TO ORGANIZE PASTORAL CARE FOR CROATIAN DIASPORA

The Croatian Society of St Raphael, founded in 1913, is quite poorly researched in our historiography. Many authors sporadically mention him in scholarly articles dealing with the history of Croatian diaspora in the United States. The main reason why the Society and its activities have not been thoroughly researched is the fact that archival sources about the Society were unknown and inaccessible. As already mentioned, the Society of St Rafael was founded in May 1913 as a result of the efforts of Archbishop Antun Bauer of Zagreb, who, at the instigation of Pope Pius X, organized and established pastoral care for a growing number of Croatian emigrants across the Atlantic, especially in the United States. Bauer applied the model of the national societies of St Raphael, since this type of society had previously been used in many Catholic nations as successful in achieving pastoral care for their emigrants. The organization of the Society was entrusted to the Society of the Franciscans of Zagreb, among which the most prominent were the Franciscan Provincial, Fr. Rafael Rodić and the Secretary of the Society, Fr. Ivan Franković. Influence of Rodić on work of the Society was paramount, since he wrote the Rules of the Society, and was the first official visitor to the United States on behalf of the Archbishop of Zagreb. On the other hand, Franković was the main organizer and coordinator of all activities of the Society of St Raphael. Unfortunately, the Society operated only for a short time because the First World War had already begun in August 1914, and the War firstly reduced and finally stopped any quality work of the Society. Nevertheless, in this short period the Society achieved impressive results and laid an excellent foundation for further work after the War. Thus, the establishment and operation of the Society of St Raphael is the first attempt to organize a systematic pastoral care for Croatian emigrants.

KEY WORDS: Society of St Raphael, archbishop Antun Bauer, Fr. Ivan Rafael Rodić O.F.M., Fr. Ivan Franković O.F.M., Croatian diaspora, pastoral care, USA